

Ulrich G. Leinsle

Úvod
do scholastické
teologie

Úvod do scholastické teologie

Ulrich G. Leinsle

Z německého originálu Einführung in die scholastische Theologie, původně vydaného nakladatelstvím Schöningh roku 1995 a pro české vydání doplněného autorem, přeložil Martin Pokorný

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Praha 2020

Redakce Vendula Kadlečková a Josef Táborský

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První české vydání

© Ulrich G. Leinsle, 2020

Translation © Martin Pokorný, 2020

ISBN 978-80-246-4767-8

ISBN 978-80-246-4768-5 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Panu profesoru Stanislavu Sousedíkovi, dr. h. c., s vděčností

OBSAH

Předmluva k českému vydání	11
Úvod: Co je to scholastická teologie?	13
K historii pojmu „scholastika“	14
Pokusy o definici	17
Charakteristika	22
Scholastická teologie	25
Jak vzniká scholastická teologie?	29
Problematika a metodika církevních Otců	29
Filosofie a teologie	29
Autorita a <i>ratio</i>	33
Augustinův program křesťanského vzdělání a teologie	37
Teologická systematika a axiomatika: Boethius	41
Shromažďování sentencí: Isidor ze Sevilly	44
Metody školské teologie a formy její prezentace	47
Vývoj škol, studijní rozvrh a svobodná umění	47
Průběh výuky	52
Bible a scholastická teologie	56
Sbírky sentencí a sumy	67
Utváření teologického systému	73
Traktát a dopis	78
Scholastické kázání	81
Sebeporozumění raněscholastických teologů	87
Bezroznost a teologická pravdivost: Jan Scotus Eriugena	87
Snaha porozumět víře: Anselm z Canterbury	91
Systematizace sentencí Otců: laonská škola	95
Teologie jakožto moudrost a forma života: Hugo ze Sv. Viktora († 1141)	99

Teologie jakožto kritika jazyka: Petr Abélard	103
Metafyzická gramatika vypovídání o Bohu:	
Gilbert z Poitiers	107
Učební manuál: <i>Kníha sentencí</i> Petra Lombardského	111
Teologická axiomatika	116
Na cestě k teologickému ortojazyku	120
Scholastická a monastická teologie	125
Učená kacířství.	129
Teologie jakožto věda v univerzitním rámci	134
Univerzita jako domovská půda teologie.	134
Organizace univerzity, učební provoz a formy výkladu.	134
Žebrové řády na univerzitách.	138
Biblická, nebo systematická teologie?	141
Aristotelés jako výzva pro teologii.	145
Nový model vědy	145
Pohanský obraz světa a člověka	148
Vliv mimokřesťanských syntéz	150
Církevní reakce: zákazy Aristotela	153
Teologická a přírodovědná pravda.	156
Odsuzující výnosy z let 1270 a 1277	158
Vědeckost teologie	161
Víra a argument: Vilém z Auxerre	162
Mezi biblí a vědou: první dominikáni	163
Dějiny spásy aneb metafyzika: <i>Summa Halensis</i>	168
Předpoklady teologické vědy a její účel podle Alberta Velikého.	172
Teologie jakožto vědění a moudrost v Kristu podle Bonaventury.	177
Vykázání vědeckosti u Tomáše Akvinského	181
Františkánská reakce: Vilém de la Mare.	186
Imunizace „osvícením“: Jindřich z Gentu	189
Augustinská, nebo aristotelská věda? Aegidius Romanus	193
Teologie mezi školským sporem a církevní reformou	197
Scholastická teologie v situaci společenského zlomu	197

Vývoj akademického studia	197
Utváření škol a <i>Wege</i>	202
Teologie, církev a společnost: Viklef a Hus	209
Biblicko-afektivní teologie: Jean Gerson	214
Univerzitní teologie a pastorální péče pro dvorní dámy: Vídeň	218
Kritika scholastiky v rámci <i>devotio moderna</i> a reformní teologie	222
Teologická jistota v nejisté době?	225
Lidské jednání ve vědě o Bohu: Duns Scotus	226
Zajištění lidských výpovědí o Bohu: František Mayronis	230
Axiomatická metafyzika jako základ teologie: Mistr Eckhart	234
Co můžeme vědět? – Vilém Ockham	238
Výpovědní logika víry: Robert Holcot	242
Co můžeme činit? – Řehoř z Rimini	247
Boží vědě a lidská svoboda: Marsilius z Inghen	251
Kde naleznou milostivého Boha? – Gabriel Biel	255
Humanistická a reformistická proměna teologie	260
Univerzita, humanismus a reformace	260
<i>Reformatio studii</i> : přání a realita	260
Biblicko-humanistická reforma teologie:	
Erasmus Rotterdamský	264
Univerzitní teologie a reformace: disputace	268
Reformační pojetí teologie	272
„Proti scholastické teologii“: Martin Luther	272
Nová „suma“: Melancthonovy <i>Loci theologici</i>	278
Suma životního sebepoznání a poznání Boha: Kalvín	282
Katolické pojetí teologie	286
Humanistická reforma scholastiky a kontroverze:	
Johannes Eck	286
Kajetán a nový tomismus	290
Scholastická teologie raného novověku	296
Rozvoj a formy prezentace scholastické teologie	296
Univerzita jakožto teritoriální a konfesijní vzdělávací ústav	297

Katolická teologie po tridentském koncilu	300
Scholastická a pozitivní teologie	305
Tvoření škol v katolické teologii	310
Způsoby prezentace	313
„Scholastika“ protestantské ortodoxie	319
Od vyznání k teologickému systému	319
Pojetí teologie v rané luteránské ortodoxii:	
Johann Gerhard	323
„Antischolastická scholastika“: Abraham Calov.	327
Teologie jednou větou: Johann Adam Scherzer.	331
Teologie v rámci encyklopedie: Johann Heinrich Alsted.	336
Reformovaná „karteziánská scholastika“:	
Christoph Wittich	340
Bůh a novověký člověk: spor o milost	344
Člověk jakožto svobodný Boží nástroj: Francisco Suárez	345
Přirozená mravnost, nebo působení milosti?	
Gabriel Vázquez	348
Boží rozhodování a lidská svoboda:	
Bartolomeo Mastri	353
Boží vědění v závislosti na svobodném člověku:	
Rodrigo de Arriaga	356
Tomistická opozice vůči <i>scientia media</i> : Jean Baptiste Gonet. . .	360
Kauzálně-metafyzické předchůdné určení vůle:	
Ludwig Babenstuber	364
Asimilace novot a její obtíže.	368
Caramuel a případ Galilei	368
Karteziánská nauka o eucharistii: Robert Desgabets.	371
Eklektická teologie: Eusebius Amort.	373
 Výhled: osvícenství a novoscholastika	 377
 Zkratky	 384
Bibliografie	385
Rejstřík	414

PŘEDMLUVA K ČESKÉMU VYDÁNÍ

Úvod do scholastické teologie původně vznikl na objednávku paderbornského nakladatelství Ferdinand Schöningh pro ediční řadu zaměřenou na potřeby vysokoškolských studentů (Universitätsaschenbücher Wissenschaft 1865, Paderborn 1995). Roku 2007 vyšel v budapeštském nakladatelství Osiris maďarský překlad (*A skolszikus teológia története*) a roku 2010 v The Catholic University of America Press ve Washingtonu překlad anglický (*Introduction to Scholastic Theology*).

Podkladem českého překladu je přepracované znění, z něhož vycházel anglický překlad. Některé odkazy k pramenům byly doplněny podle novějších edicí a aktualizoval jsem soupis literatury.

Za přípravu českého překladu děkuji panu dr. Martinu Pokornému a Nakladatelství Karolinum. S velkým vděkem svazek věnuji panu profesoru Stanislavu Sousedíkovi, dr. h. c., s nímž mne pojí dlouholetá spolupráce a přátelství a jemuž v mých očích plně přísluší titul *magister rerum Bohemicarum*.

Schlägl/Drkolná, na den sv. Augustina 28. srpna 2019

Ulrich G. Leinsle, O. Praem.

ÚVOD: CO JE TO SCHOLASTICKÁ TEOLOGIE?

Hodláme-li poskytnout úvod do scholastické teologie, může se takto formulovaným úkolem mýnit ledacos – zvláště pokud se jej ujímá filosof. Každý úvod přistupuje ke svému předmětu zvenčí a jeho smyslem je doprovodit čtenáře dostatečně daleko na to, aby následně mohl postupovat sám. Avšak jakou oblastí? Odpověď je nasnadě: „Scholastickou teologií.“ A tím před námi vyvstává úvodní otázka našeho úvodu: Co je to scholastická teologie?

Zodpovědět ji, byť jen na elementární úrovni, je cílem celé této knihy. Podanou otázku přitom nechápeme jako pátrání po mnohými vzývané „podstatě“ scholastiky, nýbrž rozumíme jí – zvláště s ohledem na žánr úvodu – fenomenologicky či sémanticky, tedy ve smyslu: Co (všechno) se označuje termínem „scholastická teologie“? Nelze předem vyloučit, že se bude jednat třeba i o zcela heterogenní fenomény, které nelze shrnout jednoznačným pojmem.¹ Je-li dnes určitá disciplína označena za „scholastickou“, užívá se při tom daného termínu neproblematicky, ve shodě s územ, který lze označit za „širší kulturní povědomí“ – a tento úzus zasluhuje oprávněnou skepsi. Musíme slovní spojení „scholastická teologie“ – kdy se má za to, že atribut „scholastická“ stanovuje bližší určení toho, co označuje výraz „teologie“ – posoudit z hlediska historie pojmů, čímž zároveň vytyčíme horizont, v němž se náš úvod bude pohybovat.²

---

¹ Podobně otázku formuluje Schönberger, *Was ist Scholastik?*, s. 15–19.

² Zvl. viz Quintovu soubornou studii *Scholastica*; též Schmidinger, *Scholastik*, in: *HWPh*, VIII, 1332–1342; též, „*Scholastik*“ und „*Neuscholastik*“ – *Geschichte zweier Begriffe*, tamtéž další literatura.

K historii pojmu „scholastika“

Přídavné jméno *σχολαστικός* – odvozené od podstatného jména *σχολή*, jež označuje prázdně, klid, oproštěnost od práce, ale též volný čas věnovaný vědám, například přednášku pronášenou učitelem – se ve filosofickém kontextu poprvé objevuje v Aristotelově spisu *Politika* a označuje svobodně zvolenou činnost, jež je vykonávána kvůli sobě samé: nejvyšším projevem *σχολή* jakožto zaobírání se podstatným, jež není narušováno bezprostředními životními potřebami, je *θεωρία*.³ V tomto smyslu používá Aristotelův (384–322) žák Theofrastos (372/369–288/285) výrazu *σχολαστικός* autoreferenčně, k označení člověka, jehož životní náplní je *θεωρία*.⁴ Podle Chrysippa (281/277–208/204) stojí označení *βίος σχολαστικός* naroveň s *βίος θεωρητικός* coby pojmenování jediného způsobu života, který se hodí pro filosofa.⁵ Vnitřní organizace „filosofických škol“ s sebou nese, že v Ciceronově době (106–43) slouží *σχολή*/*schola* za označení všeho, co souvisí se školním provozem: školního sídla, výuky i naukového zaměření.⁶ *Scholasticus* je tedy každý, kdo má něco do činění se školou, a v širším smyslu slova jde o vzdělance (*eruditus, litteratus, sapiens*), speciálně pak o řečníka (takto v 1. stol. př. Kr.) a učeného právníka (ve 3. stol. po Kr.).⁷

Tento úzus v zásadě přetrvává v křesťanské antice. Výraz *scholasticus* (někdy i v superlativu) nacházíme v textech především k vyznačení vzdělanosti a učenosti a s poukazem k řečníkům, právníkům a administrativním úředníkům.⁸ Pro úředníky se toto slovo zcela běžně používá až do merovejského období a počínaje karolinským obdobím označuje též toho, kdo stojí v čele katedrální, městské nebo klášterní školy.⁹ Každ-

³ Aristotelés, *Pol.* 1313b2–3, 1322b38–39, 1341a28–19; a srov. *Eth. Nic.* 1177b22.

⁴ Diogenés Laertský, *Vitae philosophorum* (ed. H. S. Long, Oxford 1965), V,37 (I,215).

⁵ Plutarch, *Moralia* (ed. M. Pohlenz – R. Westmann, Leipzig 1959), 1033C (VI/2,3).

⁶ Cicero, *Tusculanae disputationes* (ed. K. Büchner, Zürich – Stuttgart 1966) 1,7–8 (8 n.); 1,113 (114 n.); 2,6 (146 n.); 3,81 (270 n.); 5,25 (278 n.).

⁷ Viz Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, VI, Nior 1886, sl. 145c (Papias); Sueton, *De grammaticis et rhetoribus* (ed. G. Burgudi, Leipzig 1963), 30 (4); *Theodosiani Libri* (ed. Th. Mommsen – P. M. Meyer, Berlin 1905), XVI,8,10,2 (405). A viz Claus, *Ho Scholastikós*, s. 20 nn., 150 nn.

⁸ Viz Manser, *Die mittelalterliche Scholastik nach ihrem Umfange und Charakter*; Claus, *Ho Scholastikós*, s. 95–125.

⁹ Viz Schmidinger, *Scholastik*, sl. 1334.

dopádně v raném ani vrcholném středověku nenacházíme případy, kdy by výraz *scholasticus* charakterizoval určitý typ teologie. Jde o označení osob, knih a způsobů vyjadřování či výuky (*scholastic loquentes, scholasticae disputationes*) a může znamenat tolik co „učený, vzdělaný“, ale též „školní, školský“. Haimo z Auxerre († asi 855) ve výkladu o dobové vzdělanosti parafrázuje příslovce „scholasticky“ výrazem „dialekticky“ (*philosophice sive dialectice*).¹⁰ Ve 12. století se výrazu *scholasticus* užívá (ovšem jen v několika málo výskytech) k charakterizaci metod a osob městských a katedrálních škol.¹¹ Také titul *Historia scholastica* coby název spisu Petra Comestora (asi 1100 – asi 1179) nevyjadřuje žádnou bližší charakteristiku, pouze dává na vědomí, že se ve své době jednalo o rozšířenou učebnici.

„Scholastika“ coby označení středověké filosofie a teologie je až novodobým pojmem. Erasmus Rotterdamský (1466–1536) a Martin Luther (1483–1546) se výslovně vyhraňují vůči „scholastické“ teologii a filosofii, za jejíž zhmotnění považují trojici pozdněstředověkých škol (*sectae*), tedy tomisty, skotisty a nominalisty. Slovo „scholastika“ získává záporné hodnotící konotace a evokuje kult Aristotela, barbarkou latinu, pedantství, sofistiku, neužitečné logické disputace a absenci pastorálního přínosu.¹² Lutherova *Disputace proti scholastické teologii* z roku 1517 se distancuje od určitého druhu teologie, charakterizované vedle výše uvedených neduhů též aristotelismem (zvláště v metafyzice) a přeceňováním lidských schopností v poměru k výhradně působící Boží milosti (*sola gratia*).¹³ Vzhledem k této jasné polemice u Luthera a k pohrdání, jímž humanisté zahrnují scholastické „barbarství“, nelze raněprotestantské školství označovat za scholastické. V humanistickém, a nikoli scholastickém duchu probíhají též první protestantské konfrontace s aristotelskou metafyzikou. Například Rudolf Goclenius (1547–1628) tak vydal *Úvod do první filosofie peripatetiků a scholastiků*,

¹⁰ Viz Landgraf, *Zum Begriff der Scholastik*, s. 488.

¹¹ Viz Chenu, *La théologie au douzième siècle*, s. 325; Leclercq, *Wissenschaft und Gottverlangen*, s. 11.

¹² Viz Dalfen, *Die Stellung des Erasmus von Rotterdam zur scholastischen Methode*; Quinto, *Scholastica*, s. 133–141; Schmidinger, „Scholastik“ und „Neuscholastik“, s. 36–38.

¹³ WA 1,224–228; srov. přednášky k Listu Římanům z let 1515–1516, WA 56,273, 296, 312, 337, 354; dále srov. Quinto, *Scholastica*, s. 208–215.

obvykle nazývané metafyzika.¹⁴ Ještě Christoph Scheibler (1589–1655) líčí „scholastickou teologii“ jako „podivuhodný druh teologie, provozované vznešenými profesory na vysokých a dalších školách, jejíž veškeré nálezy jsou tvořeny tím, co bylo s nejvyšším puntičkářstvím prodisputováno pro a proti“ – zatímco pravá teologie je naopak zcela „zaměřena na praxi či vykonávání“.¹⁵

Ani předestřené odmítnutí scholastické teologie však nedokázalo zabránit tomu, že se pod vlivem metafyziky nově zahrnuté v katolické (především španělské) scholastice etablovala scholastika svého druhu také na protestantských školách – a proti ní se záhy vzedmul odpor ve vlastních řadách.¹⁶ Nediferencovanost úzu slova *scholasticus* ještě v 17. století dokládá staroaristotelik Christian Dreier (1610–1688), jenž svou filosofii, ač zaměřenou proti výkladu Aristotela podávanému „scholastiky a jezuity“, sám zároveň prezentuje jako „scholastickou spekulaci“ v kontrastu vůči „občanské praxi“.¹⁷ Ještě negativněji je termín „scholastika“ zatížen v osvícenské filosofii, která počínaje Christianem Thomasiem (1655–1728) spatřuje v „puntičkářské [schul-füchsische] filosofii“ „papeženských řádových příslušníků“ pouhou nauku „temných“, tedy neosvícených staletí, svíranou předpojatým přijímáním autorit.¹⁸

Oproti tomu takzvaná *druhá* čili *barokní scholastika* katolických univerzit a řádových studií 17. a 18. století se vědomě považuje za obnovu a další rozvíjení středověké filosofie a teologie.¹⁹ Ve slovním spojení „*Theologia scholastica*“ však atribut „scholastická“ získává nový význam:

¹⁴ *Isagoge in Peripateticorum et Scholasticorum Primam Philosophiam, quae dici consuevit Metaphysica*, Frankfurt 1598; srov. Leinsle, *Das Ding und die Methode*, s. 175–188.

¹⁵ Ch. Scheibler, *Aurifodina theologica*, 2. vyd., Leipzig 1727, s. A3 nn.; a srov. Leinsle, *Das Ding und die Methode*, s. 324.

¹⁶ Zvl. Jakob Thomasius, *Historia variae fortunae, quam Metaphysica experta est*, in: týž, *Erotemata Metaphysica*, Leipzig 1670. – Srov. Leinsle, *Reformversuche protestantischer Metaphysik im Zeitalter des Rationalismus*, s. 141–146.

¹⁷ Ch. Dreier, *Sapientia seu Philosophia prima*, Königsberg 1644, s. a2v; srov. Leinsle, *Reformversuche protestantischer Metaphysik im Zeitalter des Rationalismus*, s. 128–134.

¹⁸ Ch. Thomasius, *Einleitung zur Hof-Philosophie*, Frankfurt – Leipzig 1710, s. 39 n.; srov. Leinsle, *Reformversuche protestantischer Metaphysik im Zeitalter des Rationalismus*, s. 162–167. – K dalšímu působení tohoto topos u Hegela viz Schmidinger, „*Scholastik*“ und „*Neuscholastik*“, s. 42 n.

¹⁹ Viz Giacon, *La seconda scolastica nella formazione del diritto privato moderno*; Leinsle, *Die Scholastik der Neuzeit bis zur Aufklärung*, s. 54–69.

označuje systematickou teologii (*theologia speculativa*) v kontrastu vůči takzvané pozitivní teologii (zahrnující exegezi, kazuistiku a církevní právo) a metodicky se realizuje zprvu v komentářích ke *Knize sentenci* Petra Lombardského, následně k *Teologické sumě* Tomáše Akvinského nebo v traktátech shrnovaných pod záhlavím *Cursus theologicus*.²⁰

„Scholastika“ tak z vnějšího i vnitřního pohledu 16.–18. století označuje středověkou a raněnovověkou filosofii a teologii především na katolických (avšak zčásti i protestantských) univerzitách a vysokých školách až po nástup osvětlenství.²¹ Osvícenství přišlo s nárokem, že scholastiku překonalo, a katolická obnova scholastické (především tomistické) filosofie a teologie v konfrontaci s osvětlenstvím v 19. století je proto označována za *novoscholastiku*. Adjektivum „novoscholastický“, jež zpočátku nese politický akcent asociovaný s „ultramontanismem“, se legitimizuje díky encyklice *Aeterni Patris* ze 4. srpna 1879, stává se sebeoznačením filosofů, teologů či periodik a blíže určuje jejich církevní směřování.²² Novoscholastika přitom – stejně jako barokní scholastika – není opakováním středověku, nýbrž přinejmenším zčásti uplatněním scholastických prostředků a nauk na nové otázky, ovšem probírané prizmatem starých autorit a metod. „Scholastika“, zpravidla omezená na tomismus, se tak stává normativním standardem filosofie a teologie.

Pokusy o definici

Otázky ve tvaru „co je to *x*?“ jsou mnohdy míněny jako otázky po definici. Sama novoscholastika tak podniká pokusy definovat „podstatu“ normativního standardu „scholastika“ a vytyčit tak paradigma teorie vědy.²³ Tyto pokusy o definici zasluhují kritiku, pokud jde o přijímané předpoklady a historickou adekvátnost.

²⁰ Viz Quinto, *Scholastica*, s. 238–295; Schmidinger, „Scholastik“ und „Neuscholastik“, s. 44; Lang, *Die Loci theologici des Melchior Cano und die Methode des dogmatischen Beweises*, s. 28; Tshibangu, *Théologie positive et théologie speculative*.

²¹ Viz Leinsle, *Die Scholastik der Neuzeit bis zur Aufklärung*, s. 54–56.

²² Viz Schmidinger, „Scholastik“ und „Neuscholastik“, s. 48–52.

²³ Disputaci mezi *pars destruens* (zahrnující De Wulfa, Grabmanna ad.) a *pars construens* (De Rijk, Wieland) inscenuje Quinto, *Scholastica*, s. 330–387; dobrý přehled a současně

Pojetí scholastiky opřené o *scholastickou metodu* se již v roce 1909 pokusil prosadit historik scholastiky Martin Grabmann: „Scholastická metoda chce dosáhnout co nejdůkladnějšího pochopení obsahu víry uplatněním rozumu a filosofie na pravdy zjevení s cílem přenést nadpřirozené pravdy blíže lidské myslící duši, umožnit systematické, organicky související celkové podání pravdy spásy a umět vyřešit námítky, jež proti obsahu zjevení vyvstávají z rozumového hlediska.“²⁴ Toto velmi vlivné vymezení pojmu je však příliš široké i příliš úzké současně. Omezuje „scholastiku“ na teologii – což je dnes již neobhajitelné stanovisko, poté co se podařilo prokázat, že metody, jež byly pro středověkou teologii určující, vznikly v oblasti jurisprudence a medicíny, případně v prostředí islámu.²⁵ Předestřít a hájit racionální povahu obsahu zjevení navíc není samostatná metoda; je to cíl, o který lze usilovat rozmanitými metodami. Zúžení scholastické metody na tento jeden cíl má u Grabmanna za důsledek, že za scholastiky nemůže označit teology, kteří sice využívají techniku scholastické teologie, avšak uvedený cíl nesdílejí (např. proto, že jde o heretiky).

Grabmannovo přehledné vymezení se navíc kriticky vyhraňuje proti oné tradici novoscholastických definičních pokusů, které oproti čistě historickému pojetí scholastiky jakožto vědy prováděné na středověkých školách²⁶ chtěly scholastice přiřknout *obsahově-formální konstitutivní moment*. Maurice de Wulf považuje za scholastiky ony myslitele, kteří v období od 12. století do pozdního středověku dosáhli „zásadní převahy“, u mnoha fundamentálních myšlenek vykazovali jednotu a dosáhli velkolepé obsahově chápané *syntézy* základních západních idejí.²⁷ Obsahová jednotu naukových stanovisek „scholastiku“ znovu omezuje na středověkou teologii, doktrinální rozpory harmonizuje

---

kritiku přednesených přístupů nabízí Schönberger, *Was ist Scholastik?*, s. 20–40; též srov. Schmidinger, „Scholastik“ und „Neuscholastik“, s. 46 n.

²⁴ Grabmann, *Geschichte der scholastischen Methode*, I, s. 36 n.; srov. Quinto, *Scholastica*, s. 339–349.

²⁵ Viz Koch, *Von der Bildung der Antike zur Wissenschaft des Mittelalters*; Makdisi, *The Scholastic Method in Medieval Education*.

²⁶ Tak Manser, *Die mittelalterliche Scholastik nach ihrem Umfange und Charakter*, s. 321–328.

²⁷ De Wulf, *Geschichte der mittelalterlichen Philosophie*, s. 81–84; k tomu kriticky viz Schönberger, *Was ist Scholastik?*, s. 20 n., a Quinto, *Scholastica*, s. 330–339.

a naukové tendence především z pozdního středověku, jež takovou harmonizaci neumožňují, může vyhodnotit jedine jako „antischolastiku“, případně jako rozpad (vrcholné) scholastické syntézy.²⁸ Časové vymezení „až do pozdního středověku“ je vůči fenoménu druhé scholastiky bezradné. De Wulfovo odhodlání podat obsahový výměr „scholastiky“ sdílí Clemens Baeumker, jenž ale vytyčuje výhradně formální a obsahové sdílené rysy: receptivitu, oddanost autoritám, primát tradice oproti dílu jednotlivce, sepětí se školami.²⁹ Fernand van Steenberghe zaujímá mezi de Wulfem a Baeumkerem střední stanovisko, když zdůrazňuje existenci „základních nauk“, přesahujících čistě formální společné rysy, coby „svého druhu společné báze, na níž velcí mistři 13. století zbudovali své filosofické stavby v různých stylech a z více či méně rozmanitých materiálů“.³⁰ Výslovně se zde hovoří jen o 13. století, takže ostatní epochy scholastického učebního provozu mizí ze zřetele.

Historicko-fenomenologicky zaměřené vymezení, jež lze přitom považovat za kritiku obsahových charakteristik, podává Gallus Manser (1866–1950), jenž chce pod „scholastiku“ zahrnout vše, co se vyučovalo na středověkých školách.³¹ Podobně obezřetně si počíná Bernhard Geyer: na daném termínu lpějí historické abstrakce a obsahově je podle Geyera „prakticky bezcenný“. Za charakteristiky „scholastické“ filosofie lze maximálně uvést těsnou souvislost filosofie a teologie, závislost na antické, zvláště pak Aristotelově filosofii a svébytnost metody (která je tím pádem „scholastická“).³² Nepřijatelně úzký je naopak pokus Josefa Piepera pojmut scholastiku jako zaučování „barbarských“ národů do myšlenkového odkazu pohanské a křesťanské antiky, „několik staletí trvajícím školním podnikem ohromného rozsahu“.³³ Tento výměr sice postihuje některé aspekty rané a vrcholné scholastiky, není ale výstižný

²⁸ Takto již Mandonnet, *Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIe siècle*. – De Wulf od své koncepce pod tlakem kritiky později ustoupil; odlišně položený důraz i přes zachování základního členění viz již Schmidt, *Scholastik*.

²⁹ Baeumker, *Die christliche Philosophie des Mittelalters*, s. 339–343.

³⁰ Van Steenberghe, *Die Philosophie im 13. Jahrhundert*, s. 500; srov. Quinto, *Scholastica*, s. 402 n.

³¹ Manser, *Die mittelalterliche Scholastik nach ihrem Umfange und Charakter*, s. 321–323.

³² *Ueberwegs Grundriß der Geschichte der Philosophie*, II. *Die patristische und scholastische Philosophie*, vyd. B. Geyer, 11. vyd., Berlin 1928, s. 141–143; k této koncepci viz Quinto, *Scholastica*, s. 351.

³³ Pieper, *Scholastika*, s. 19 n., 30–36.

pro pozdní a barokní scholastiku. Konečně Wolfgang Kluxen pojímá „scholastiku“ primárně jako „středověkou podobu ‚vědy‘ vůbec“, neboť „veškeré teoretické poznání na sebe bere formu racionální vědy a stává se z něj *scientia*“.³⁴ Pak je ale termín „scholastika“ v zásadě postdatatelný: zdůrazňuje pouze vědeckost školsky vyučované filosofie a teologie středověku.

I dnešní medievistika se proto tohoto pojmu, obtíženého riziky nedorozumění, do značné míry zříká. „Pojem scholastiky přestal být tématem medievistiky.“³⁵ Namísto „scholastiky“, naaranžované coby jednotný naukový útvar, máme podle Kurta Flasche postulovat výhradně metodickou a terminologickou návaznost.³⁶ Tato metodičnost a školský ráz však ze středověké a raněnovověké školní teologie a filosofie činí z *vnějšího pohledu* – především pohledu protivníků – konstrukt, vůči němuž se lze snáz vyhranit, když jej opatříme etiketou.

Jak vidno, pojmenování „scholastika“ nemá jednoznačné využití.³⁷ Na druhou stranu je ovšem etiketa „scholastický“ užitečná coby *první vyhraňující charakteristika* nejenom ve vztahu k pozdějším oponentům, ale i k souběžným podobám teologie, jako je monastická spiritualita, epistolární literatura či mystika. Již Bonaventura tak odlišuje scholastickou nauku (*disciplina scholastica*) jakožto teoretickou nauku osvojovanou výhradně poslechem (*audiendo solum*) od nauky klášterní (*disciplina monastica*), kterou si je nutné všípít dodržováním (*observando*).³⁸ Vyhraněnost „scholastické“ teologie oproti jiným formám teologie trvá až do 17. století v dobovém rozlišení profesorských stolců na teologii scholastickou (tj. spekulativní či systematickou) a pozitivní.³⁹ Jak ale správně postřehl Wolfgang Kluxen, již ve středověku je scholastika „zvláštní veličinou, její písemnictví je [...] specializované

³⁴ Kluxen, *Thomas von Aquin*, s. 181.

³⁵ Schönberger, *Was ist Scholastik?*, s. 36; a zvl. viz Flasch, *Einführung in die Philosophie des Mittelalters*, s. 38.

³⁶ Flasch, *Geschichte der Philosophie in Text und Darstellung*, II, s. 29; a srov. Schönberger, *Was ist Scholastik?*, s. 36 n.

³⁷ Viz Schönberger, *Was ist Scholastik?*, s. 41–51.

³⁸ Bonaventura, *Collationes in Hexaemeron (Opera omnia, Quaracchi 1882–1902, sv. V)*, II,3 (337a); srov. Quinto, *Scholastica*, s. 81–87.

³⁹ Činí tak například matrika innsbrucké univerzity (*Die Matrikel der Universität Innsbruck*, II. *Matricula theologica*, I, vyd. J. Kollmann, Innsbruck 1965, s. LVI); srov. Leinsle, *Studium im Kloster*, s. 95–97.